

ISSN 2076–1554

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ВГО Українська академія наук

Видавництво «Гілея»

 Гілея

Науковий вісник

Випуск 142 (№ 3)

Ч. 1. Історичні науки

Київ – 2019

Збірник засновано 2004 року. Вихід з друку – щомісячно

Фахове видання
з історичних наук затверджено наказом Міністерства освіти і науки України
№ 1328 від 21 грудня 2015 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації: серія КВ № 22632-12532ПР від 24 квітня 2017 року

Друкується за рішенням:
Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
(протокол № 6 від 28 лютого 2019 р.)

Збірник входить до міжнародних баз

Google Scholar; Index Copernicus (Польща); EBSCO Publishing, Inc. (USA); SIS (Scientific Indexing Services) (USA); InfoBase Index (Індія).

Шеф – редактор:

Андрущенко В. П., д-р філос. наук, проф., член – кор. НАН України, акад. НАПН України (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Головний редактор:

Вашкевич В. М., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Співредактори:

Кивлюк О. П., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Муляр В. І., д-р філос. наук, проф. (Україна, Житомир)

Редакційна рада:

Андрущенко В. П., д-р філос. наук, проф., член – кор. НАН України, акад. НАПН України (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Вашкевич В. М., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Зеленков А. І., д-р філос. наук, проф. (Білорусь, Мінськ)

Колесник В. Ф., д-р іст. наук, проф., член-кор. НАН України (Україна, Київ)

Мирзаханян Р., д-р іст. наук, проф. (Арменія, Єреван)

Михальченко М. І., д-р філос. наук, проф., член – кор. НАН України (Україна, Київ)

Рафальський О. О., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)

Савельєв В. Л., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Солдатенко В. Ф., д-р іст. наук, проф., член-кор. НАН України (Україна, Київ)

Степико М. Т., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ)

Редакційна колегія з історичних наук:

Войцехівська І. Н., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)

Дробот І. І., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Журба М. А., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Лазько Г. Г., д-р іст. наук, проф. (Білорусь, Гомель)

Лисак В. Ф., д-р іст. наук, проф. (Україна, Маріуполь)

Мезга М. М., д-р іст. наук, проф. (Білорусь, Гомель)

Михайлюк В. П., д-р іст. наук, проф. (Україна, Старобільськ)

Стоян Т. А., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Сушко О. О., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Чернега Л. М., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Шоповал Ю. І., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)

Гілея: науковий вісник. – К. : «Видавництво «Гілея», 2019. – Вип. 142 (№ 3). Ч. 1. Історичні науки. – 221 с.

Концепція збірника базується на багатоплановому науковому висвітленні проблем сучасної науки в умовах полікультурного глобалізаційного суспільства. Основні рубрики охоплюють галузі історичних, філософських та політичних наук. Розрахований на фахівців гуманітарних та соціально-політичних наук.

ISSN 2076-1554

NATIONAL PEDAGOGICAL
DRAGOMANOV UNIVERSITY

Academy of Sciences of Ukraine

Publishing House Hileya

Hileya
SCIENTIFIC BULLETIN

Volume 142 (No. 3)
Part 1. Historical sciences

Kyiv – 2019

The collection is founded in 2004. Printed on a monthly basis

**Scientific professional publication
on history order of the Ministry of Education and Science
No. 1328 dated 21 December, 2015 (re-registration)**

Certificate of printed mass media's state registration (re-registration): Series KB № 22632-12532IIP from April 17th, 2017

Printed by decision
of National Pedagogical Dragomanov University (*protocol № 6 of February, 28 in, 2019*)

The collection is a member of international database

Google Scholar; Index Copernicus (Poland); EBSCO Publishing, Inc. (USA); SIS (Scientific Indexing Services) (USA); InfoBase Index (India).

Honored Chief Editor:

Andrushchenko V. P., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Corresponding Member of NASU, Acad. of NAPS Ukraine (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)

Chief Editor:

Vashkevych V. M., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)

Co-editor:

Kyвлиuk O. P., Doctor of Philosophical Sciences, Senior Scientist, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)

Muliar V. I., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Ukraine, Zhytomyr)

Editorial board:

Andrushchenko V. P., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Corresponding Member of NASU, Acad. of NAPS Ukraine (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)

Vashkevych V. M., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)

Zelenkov A. I., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Belarus, Minsk)

Kolesnyk V. F., Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of NASU, (Ukraine, Kyiv)

Myrzakhanian R., Doctor of Historical Sciences, (Armenia, Ierevan)

Mykhalchenko M. I., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Corresponding Member of NASU, (Ukraine, Kyiv)

Rafalskii O. O., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv)

Saveliev V. L., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)

Soldatenko V. F., Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of NASU, (Ukraine, Kyiv)

Stepyko M. T., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv)

Editorial board Historical Sciences:

Voitsekhivska I. N., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv)

Drobot I. I., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)

Zhurba M. A., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)

Lazko G. G., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Belarus, Minsk)

Lysak V. F., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Ukraine, Mariupol)

Mezga M. M., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Belarus, Homel)

Mykhailiuk V. P., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Ukraine, Starobilsk)

Stoian T. A., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)

Sushko O. O., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)

Chernega L. M., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)

Shapoval Y. I., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv)

Hileya: Scientific Bulletin. – Kyiv : «Publishing house «Hileya», 2019. – Volume 142 (№ 3). Part 1. Historical Sciences. – 221 p.

The collections' concept is based on a multifaceted scientific coverage of the problems of formation of informational civilization. The main headings cover areas of historical, philosophical and political sciences. It is designed for specialists in the humanities and socio-political sciences.

©Editorial board, 2019

©Authors of articles, 2019

©National Pedagogical Dragomanov University, 2019

© Academy of Sciences of Ukraine, 2019

УДК 94(367)

ВПЛИВ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ НА СУСПІЛЬНИЙ РОЗВИТОК В ЧЕСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (1848–1900 РР.)

INFLUENCE OF POLITICAL PARTIES ON SOCIAL DEVELOPMENT IN CZECH COUNTRIES (1848–1900 YEARS)

Піковська Т. В.,

кандидат історичних наук, старший викладач
кафедри права факультету менеджменту та
права, Вінницький національний аграрний
університет (Вінниця, Україна),
e-mail: Tetiana261285@i.ua, ORCID:
<https://orcid.org/0000-0003-4418-5628>

Pikovskaya T. V.,

Candidate of Historical Sciences, Senior Lecturer of
the Department of Law, Faculty of Management and
Law, Vinnytsia National Agrarian University (Vinnytsia,
Ukraine), e-mail: Tetiana261285@i.ua, ORCID:
<https://orcid.org/0000-0003-4418-5628>

Стаття присвячена політичним партіям в чеських землях (1848–1900) та впливу який вони здійснили на суспільний розвиток. Під час роботи над статтею були застосовані історико-порівняльний метод, історико-типологічний та історико-системний методи. Формування політичних партій в чеських землях відбувалось шляхом відмінним від інших європейських країн. Серед особливостей, в першу чергу варто відзначити елітарність політичних партій на початковому етапі створення. В чеських землях партії виникали на національній а не ідеологічній основі. В середині національно відокремленого табору партії ділились за ідеологічними, становими та релігійними ознаками. Це призвело до того, що перші політичні програми партій не мали чіткого ліберального, консервативного чи будь-якого іншого ідеологічного спрямування, а релігійні партії так і не спромоглись створити єдину християнську партію або коаліцію партій. Становище політичних партій ускладнювалось тим, що ні в Конституції ні в законах імперії не було визначено поняття «політична партія», що робило становище партій не визначеним з юридичної точки зору.

Ключові слова: політичні партії, суспільство, національне питання, ідеологія, громадські організації.

The article is devoted to political parties in the Czech lands (1848–1900) and the influence they made on social development. During the work on the article, the historical-comparative method, historical-typological and historical-system methods were used. The formation of political parties in the Czech lands was carried out differently from other European countries. Among the features, the first thing to note is the elitism of political parties at the initial stage of creation. In the Czech lands, the party emerged on a national rather than ideological basis. In the middle of a nation-separated camp, the parties were divided on ideological, caste and religious grounds. This led to the fact that the first political programs of the parties did not have a clear liberal, conservative or any other ideological orientation, and the religious parties were not able to create a single Christian party or coalition of parties. The situation of political parties was complicated by the fact that neither the Constitution nor the laws of the empire defined the term «political party», which made the position of parties not defined from a legal point of view.

Keywords: political parties, society, national question, ideology, public organizations.

Середина XIX ст. для чеських земель у складі Австрійської імперії ознаменувалась цілим рядом бурхливих подій серед яких найбільш значиме місце посідає революція 1848–1849 рр. в Австрійській імперії. Разом з тим, саме в цей період набувають активного поширення суспільні рухи, політичні та громадські організації, які стали основою для утворених у 60–х рр. XIX ст. перших у чеських землях політичних партій.

Вивченням проблем політичних партій займались ще радянські науковці [5; 6; 7],

дослідження яких мали сильний ідеологічний підтекст. Найбільш ґрунтовні дослідження цієї теми містяться в працях чеських та словацьких науковців [1; 2; 3]. Розуміння сутності, походження та законів розвитку політичних партій представлено у праці французького політолога М. Дюверже [4].

Метою статті є проаналізувати особливості виникнення перших політичних партій в чеських землях, визначити основні етапи цього процесу, визначити особливості взаємодії партій і громадян та їх вплив на суспільний розвиток.

Формування політичних партій в чеських землях відбувалось шляхом відмінним від інших європейських країн. В Австро-Угорській імперії починаючи з 60–х рр. XX ст. поступово відбувається еволюція політичних партій від політичних організацій верхівки суспільства до політичних партій, які представляли інтереси широких верств населення.

Існували й інші особливості. В чеських землях партії виникали на національній а не ідеологічній основі. Про це яскраво свідчать назви перших політичних партій (Національна партія та Партія німецьких лібералів). В середині національно відокремленого табору партії ділились за ідеологічними, становими та релігійними ознаками. Це призвело до того, що перші політичні програми партій не мали чіткого ліберального, консервативного чи будь-якого іншого ідеологічного спрямування, а релігійні партії так і не спромоглись створити єдину християнську партію або коаліцію партій [2, s. 215].

Виникнення політичних партій тісно пов'язане з появою парламентаризму, розвитком громадської думки і діяльністю різноманітних товариств і спілок під час революції 1848–1849 рр. Зокрема в чеському політичному середовищі сформувалися ліберальний на чолі з Ф. Палацьким, Ф. Рігером, К. Гавлічком та радикальний на чолі з К. Сабіною та Й. Фріхою напрямки. Німці теж утворили власний політичний табір. Ліберальний напрямок (Л. Льонер, К. Еберт, А. Горн) та радикальний (Л. Рупперт, А. Фіцкер) [3, s. 24]. Всі ці перспективні політичні утворення призупинили свою діяльність в зв'язку з поразкою революції, яка унеможливила повноцінне представництво у парламенті. Крім того відбувалось переслідування окремих суспільно-політичних діячів та обмеження політичної діяльності. Умови для її відновлення настали лише у 60–х рр. XIX ст. після прийняття Лютневої (1861 р.) та Грудневої (1867 р.) конституцій.

Перші політичні партії створені в чеських землях проголосили, що вони представляють всю чеську (Національна партія) та німецьку (Партія німецьких лібералів) нації в межах імперії, незалежно від політичного спрямування.

Як наслідок – втрата значної частини електорату (дворянство, державні чиновники, ортодоксальні католики і частина міщанства) [3, s. 25].

Додатковим чинником обмеження соціальної бази партій була їх елітарність на початковому етапі існування. Організаційною основою діяльності політичної партії є керівництво, члени партії,

друковані органи, політичні спілки. У випадку вищезгаданих політичних партій керівництво не було обране на партійних зборах. Фактично партії були створені представниками політичної еліти у їхніх маєтках. Найбільшу активність ця еліта проявляла напередодні виборів.

Ключову роль в «елітарному» періоді розвитку політичних партій, який тривав від середини XIX ст. – до 80–х рр. XIX ст. відігравали депутати, які були єдиними представниками інтересів своєї спільноти як перед державними органами влади так і перед громадськістю. Важливим аспектом діяльності партій були видавництва, які були на службі у політичних партій. Їх власники мали значний вплив у партійному середовищі. Видавництва, фінансування яких часто здійснювалось за зразком акціонерних товариств, були одним із центрів партійної діяльності навколо якого об'єднувалось як керівництво так і рядові члени партії [2, s. 217].

Неформальність і нечіткість організаційних принципів роботи партій сприяла виникненню фракцій та відгалужень всередині партії. З часом ці течії відчували потребу до відокремлення і засновували власні партії. Прикладом є розкол в 1873 р. в лавах чеської Національної партії та утворення двох впливових течій – старочехів і молодочехів [5, с. 202; 6, с. 117].

Політичні партії включали до свого складу багато неполітичних громадських організацій та спілок, що в умовах ідеологічної невизначеності населення дозволило їм вважатись представниками всього народу. Така ситуація була можлива поки більшість громадян не мала виборчого права, а соціальна структура населення була у зародковому стані. Виборче право обмежене віковим і майновим цензом було побудоване на основі складної становой (куріальної) системи. Існувало чотири курії: поміщицька, торгівельна і промислова, сільськогосподарська, міська. Курії мали нерівну квоту по кількості депутатів. Крім того існувала виборча дискримінація за національною ознакою. Наприклад, у чеських землях обирався один депутат на 40 тисяч німців і один депутат на 90 тисяч чехів [5, с. 231].

Ситуація ускладнювалась тим, що ні в Конституції ні в законах імперії не було визначено поняття «політична партія», що робило становище партій не визначеним з юридичної точки зору. Діяльність політичних партій регулювалась законом про громадські організації. Тому навіть після розпаду Австро–Угорської монархії збереглась тенденція проростання політичних партій у неполітичній сфері суспільного життя

Починаючи з 60–х рр. XIX ст. розпочинається процес поступового перетворення політичних партій з елітарних на масові, до яких залучались широкі верстви населення. Остаточно цей процес завершився під час Першої Світової війни.

В цей період організаційна структура політичних партій була поступово доповнена цілою мережею організацій на місцях. Партії значно вдосконалюють свою систему виконавчих органів. Про це свідчить більш детальна редакція

їхніх статутів та програм. Однак виконання їх залишається декларативним. Головну роль в партіях відігравало керівництво. Партійні з'їзди були просто засобом легітимізації розпоряджень партійної верхівки. Поступово відбувається розростання бюрократичного апарату партій (виконавчий комітет, президія, секретаріат).

Починаючи з 90–х рр. XIX ст. у середовищі політичних партій з'являється все більше осіб, які професійно займаються агітаційною роботою, а також збором коштів для забезпечення фінансової основи партії. Набором цих працівників займався як правило секретаріат партії, який в свою чергу призначався керівництвом партії.

Допочатку XX ст. більшість партій мали достатньо коштів завдяки індивідуальним пожертвуванням прихильників та заможних політиків. Проте з подальшим розвитком партій виникла потреба у додатковому фінансуванні. Тому на поч. XX ст. політичні партії почали запроваджувати загальні членські внески. Розпочався активний пошук шляхів фінансування та способів здійснювати рекламу політичних партій. Всі ці заходи свідчать про те, що в цей період партії остаточно перестали бути елітарними групами для привілейованих груп населення і стали на шлях залучення до своїх лав всіх верств населення.

У процесі розвитку у політичних партій виникла потреба мати власні партійні газети, в тому числі й такі, які б виходили друком щоденно. Найчастіше видавництво партійної відбувалось у друкарнях власниками яких були заможні члени партії. В деяких партіях лідер був головним редактором партійної газети. Посада головного редактора часто ставала початком політичної кар'єри, оскільки дозволяла мати значний вплив у партійному середовищі [3, s. 27].

В цей період з'являється потреба у чіткій політичній програмі партії. В попередній, «елітарний» період розвитку політичних партій роль програми виконували рішення з'їздів партії, газетні публікації її лідерів.

На зламі XIX–XX ст. програми стали невід'ємною частиною кожної політичної партії. Їх затвердження відбувалось за чітко встановленою процедурою. З точки зору змісту вони були досить своєрідними і швидше нагадували маніфест тієї чи іншої партії ніж конкретну програму дій [3, s. 28].

В зв'язку із зростаючою потребою охопити якнайбільше верств населення політичні партії починають активно застосовувати нові форми роботи з виборцями. Крім партійних газет активно друкувались брошури, календарі, плакати, листівки, виборчі програми, звіти про діяльність партії. Все це доповнювалось активною пропагандистською діяльністю вже існуючих членів партії. Організація багаточисельних політичних заходів і зустрічей надихнуло керівництво партій на створення спеціальних команд агітаційних спікерів, які проходили навчання на спеціальних курсах [2, s. 221].

Наприкінці XIX ст. партії активно почали засновувати різноманітні масові організації та

товариства – селянські, сімейні, молодіжні, жіночі, спортивні. Їхнім завданням було залучити якомога більше людей до лав партії. Таким чином партії проникали у різноманітні неполітичні сфери життя суспільства: економічну (сільськогосподарські та торгові спілки), фінансову (банки) та освітню (шкільні та просвітницькі товариства). Розбудовуючи таку широку мережу товариств партії мали змогу впливати на призначення членів партії на посади на місцях. Нечітка межа між політичною та неполітичною сферою діяльності, та велика кількість громадян, які були залучені до цього процесу, призвела до того, що партії почали впливати не лише на політичний вибір, а й на приватне життя громадян. Як влучно відзначив з цього приводу чеський дослідник Д. Гарна (2005, s. 55): «політичні партії супроводжували людину від коліски до труни» [3, s. 55].

Зважаючи на цю особливість чеський науковець Іржі Малір стверджує, що таким чином політичні партії в чеських землях створили власні субкультури [3, s. 24]. Проникненню політичних партій у різноманітні сфери суспільного життя сприяли суперечності, які існували у тогочасному суспільстві. Наприклад, дискусії з приводу впливу церкви на життя громадян сприяли тому, що соціал-демократи, конкуруючи з християнськими партіями влаштовували антирелігійні демонстрації. Учасники політичної боротьби почали змагатись не лише за кожного виборця, а намагались завоювати свідомість кожної людини, включаючи молодь і дітей [2, s. 224].

Таким чином вступ кожної особи в кооперативну чи кредитну спілку, навчання в школі і навіть похід до театру чи ресторану часто автоматично означав вибір нового політичного табору та прийняття його субкультури. Перебування під впливом тієї чи іншої політичної партії означало не лише формування певних політичних симпатій. Перш за все це було прийняття системи цінностей, способу життя, ставлення до релігії та бачення подальшого соціально-економічного розвитку характерного лише для цієї політичної партії. Внаслідок цього в 90-х рр. XIX ст. в чеських землях виникло декілька соціокультурних осередків, які мали власну, політичну субкультуру.

Для подальшого розвитку політичних партій та їх успіхів на виборах велике значення мала здатність цих соціокультурних осередків об'єднуватись одне з одним, співпрацювати та створювати коаліції.

Глибокий зв'язок політичних партій з неполітичними суспільними організаціями сприяв тому, що не лише партії впливали на громадян, а й соціально-економічне становище та соціальні настрої громади впливали на розвиток ідеології політичних партій. Через відмінності в національному складі та економічному становищі в регіонах був не однаковий ступінь залучення населення в політичне життя. Досить часто ситуація складалась так, що в Моравських містах де був високий виборчий ценз голоси здобували німецькі ліберали попри те, що більшість населення регіону були чехами. Натомість

Національна партія здобувала голоси виборців у сільськогосподарських округах. Ця складна виборча «геометрія» створювала невідповідність між національним складом, чисельністю населення і представництвом в парламенті.

Таким чином політичні партії в чеських землях за часів їх перебування у складі Австро-Угорської імперії посідали особливе місце в суспільстві. Вони відігравали значно більшу роль в житті громадян ніж політичні партії в інших країнах. Це унікальне явище пояснюється в першу чергу багатонаціональним складом населення чеських земель. Партії позиціонували себе представниками усієї національної спільноти в імперії. Крім того кожна з політичних партій обростала великою кількістю різноманітних неполітичних організацій (освітніх, спортивних, фінансово-економічних, селянських), що дозволяло їй впливати не лише на політичні погляди, а й на приватне життя громадян. Варто зауважити, що недослідженим є питання ролі закордонних політичних організацій в утворенні та діяльності перших політичних партій в чеських землях. Це питання потребує детального вивчення у майбутньому.

Список використаних джерел

1. Liptak, L., 1992. 'Politické strany na Slovensku 1860–1989'. Bratislava.
2. Malíř, J., 1995. 'Země, stát a národ v české a německé politice na Moravě v letech 1848–1918.: In Ústřední moc a regionální samospráva'. XXIII. Mikulovské sympozium. Brno: MVS.
3. Malíř J., a Pavel, M a kol, 2005. 'Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004'. 1. Díl: 1861–1938. Brno.
4. Дюверже, М., 2002. 'Политические партии', Москва: «Академический проект».
5. Клеванский, А., Мар'ина, В. Поп, И. ред., 1988. 'Краткая история Чехословакии: С древнейших времен до наших дней', Москва: «Наука».
6. Никитин, С., Горьянов, А. ред., 1959. 'История Чехословакии': в 3 т. Т.2: Чешские земли и Словакия в период капитализма и империализма, Москва: АН СССР.
7. Пичета, В., 1947. 'История Чехии', Москва: «Государственное издательство политической литературы».

References

1. Liptak, L., 1992. 'Politické strany na Slovensku 1860–1989'. Bratislava.
2. Malíř, J., 1995. 'Země, stát a národ v české a německé politice na Moravě v letech 1848–1918.: In Ústřední moc a regionální samospráva'. XXIII. Mikulovské sympozium. Brno: MVS.
3. Malíř J., a Pavel, M a kol, 2005. 'Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004'. 1. Díl: 1861–1938. Brno.
4. Djuverzhe, M., 2002. 'Politicheskie partii (Political parties)', Москва: «Академический проект».
5. Klevanskij, A., Mar'ina, V. Pop, I. red., 1988. 'Kratkaja istorija Chechoslovakii: S drevnejshih vremen do nashih dnei (Brief history of Czechoslovakia: From ancient times to the present day)', Москва: «Наука».
6. Nikitin, S., Gorjainov, A. red., 1959. 'Istorija Chechoslovakii (History of Czechoslovakia)': v 3 t. T.2: Cheshskie zemli i Slovakija v period kapitalizma i imperializma, Moskva: AN SSSR.
7. Picheta, V., 1947. 'Istorija Chehii (Czech history)', Moskva: «Gosudarstvennoe izdatel'stvo politicheskij literatury».

* * *

ЗМІСТ

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Бабазаде Н. Развитие науки и просвещения в Иране в период Сельджукского господства (Розвиток науки і освіти в Ірані в період Сельджукського панування)	7
Балаев А. М. Выборы в президентский институт в Азербайджане (1995–2006 годы) (Вибори в президентський інститут у Азербайджані (1995–2006 роки))	13
Бобіна О. В. Витоки американської традиції дослідження революції	17
Соловей А. О., Ботіка Т. С., Кананихіна О. М. Історія, традиційність та досвід британського парламентаризму	22
Братусь І. В., Михалевич В. В., Гунька А. М. Історико–культурологічний аналіз деяких сторінок життя Н. І. Братусь (1949–2007, до 70–річчя з дня народження)	26
Василик Т. І. Поетична творчість Івана Огієнка (митрополита Іларіона) на шпальтах часопису «Віра й культура»	28
Гай–Нижник П. П. Шлях воїна: на своїй війні за чужу державу (нарис бойового шляху українця–орденоносця П. Нижника у Другій світовій війні)	33
Hetmanchuk M. P. Military collaborationism of Soviet citizens and peculiarities of its manifestations during the Second World War (1939–1945) (Військовий колабораціонізм радянських громадян та особливості його проявів в роки Другої світової війни (1939–1945 рр.))	37
Годжал С. С. Словознавство у творчості Марка Антоновича	42
Григорак А. К. Композиція та приховані символи українських ікон Страшного суду XV–XVIII ст.	46
Данилець Ю. В. Священик і приход. Моделі саморепрезентації в умовах насильного воз'єднання (на прикладі Закарпатської області)	54
Демедюк Ю. Г. Інституалізація православних церков України та регулююча роль органів державної влади 1991–2010 рр. (на матеріалах Херсонської області)	60
Запотоцький М. М. Акт про Британську Північну Америку 1867 р.: ухвалення й основні положення	64
Колесник В. Ф., Могильний Л. П. Українські партії в Австро–Угорщині в публіцистичних та наукових працях партійних та громадських діячів (1890–1918 рр.)	68
Стасюк О. Український Голодомор–геноцид 1932–1933 рр. як новий нарратив і колективна травма Європи	78
Левченко Ю. І. Зона Румунської окупації чи «Трансїстрія»? : проблема ідентифікації	82
Левчук К. І. Розвиток та діяльність громадських організацій України в дзеркалі офіційної статистики (90–і роки ХХ ст.)	90
Лисенко М. С. Вільне Економічне Товариство і українські громадські організації (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)	95
Мельник В. В. Теоретико–методологічні основи розвитку племінної справи у птахівництві в Українській РСР у 1951–1964 рр.	99
Мельничук І. А., Суліменко О. Г. Німецька колонізація Волинської губернії в ХІХ – на початку ХХ ст. (історіографічний огляд німецькомовних джерел)	104
Муханов В. М. Історичні аспекти наукового забезпечення, розвитку селекції та агротехніки вирощування сої в Україні в другій половині ХХ – в ХХІ ст.	108
Онищук Я. І. Взаємовідносини населення українського Прикарпаття і Західної Волині з провінційно–римським світом у першій половині І тис. н.е.	113
Пасіцька О. І. Розвиток нафтового бізнесу в Галичині: від «нафтової столиці Європи» до кризи «галицької Каліфорнії»	118
Перець В. М. Rawaketa у контексті крупного землеволодіння та податкової системи Пілоського царства (за даними текстів Eg 312 і Un 718)	123
Піковська Т. В. Вплив політичних партій на суспільний розвиток в чеських землях (1848–1900 рр.)	128
Полтавець Н. В. Трансформація дозвілля дівчини–селянки в українському селі у 1920–х роках	131
Помазан Д. Ю. Світоглядна криза суспільства, як передумова активізації езотеричних таємних товариств на території Англії ХІХ ст.	137
Радченко Н. М. Становлення кредитно–банківської системи Наддніпрянської України у мемуарах Є. І. Ламанського (1840–1890 рр.)	140
Савченко С. В., Ткач Л. М., Давидова Т. А. До проблеми бюрократичної раціональності в адміністративно–канцелярських практиках	144
Сіницький А. Ц. Державотворча роль науково–освітньої еліти доби Української революції 1917–1921 рр.	149
Тагізаде Г. Причини і наслідки депортації балкарського народу з території Кабардино–Балкарської АССР (февраль–март 1944 года) (Причини і наслідки депортації балкарського народу з території Кабардино–Балкарської АРСР (лютий–березень 1944 року))	154
Терентьев М. О. Мобілізація комуністичним режимом селян на відбудову гірничорудної промисловості України (1943–1945 рр.)	158
Томіленко А. Г. Виробництво та забезпечення пожежною технікою професійних пожежних підрозділів УРСР у 30–ті рр. ХХ ст.	164
Ухач В. З. Протистояння ОУН(б), УПА з карально–силовими органами радянського режиму у період 1946–1949 років: візії сучасних українських істориків	169
Федчук О. Б. Соціально–економічне становище зіммі у Кримському ханстві наприкінці ХV – на початку ХVІІ століття	173
Харламов М. І. Архівні документи з питань розвитку системи пожежної безпеки в УСРР 1920–1930–х років	180

Чучалін О. П. Вплив атеїстичної пропаганди радянської преси на релігійну ситуацію в УСРР у 1920–1930–ті рр.	182
Чуян І. Л. Сімейний простір повсякденного життя чехів радянської України (20–30–і рр. ХХ ст.)	189
Шишкін І. Г. Концепції польсько–чеської федерації у польській політичній думці (1939–1943 рр.)	193
Романюк І. М., Школьнікова Т. Ю. Основні заходи щодо відновлення та розвитку повоєнної медичної галузі	198
Юшкевич В. В. Евіанська конференція – перша міжнародна ініціатива президента Ф. Рузвельта з допомоги політичним біженцям	203

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Комар В. Л. Степова terra incognita. Рецензія на монографію: Пилипчук Я. В. «Соціальна історія кипчаків у ІХ – ХШ ст.» Київ–Вінниця: Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, ТОВ «Твори», 2018. – 340 с. + 20 іл.	210
Кривошея І. І., Моравець Н. Рецензія на наукове видання: Стецик Юрій. Чернецтво святопокровської провінції чсвв (1739–1783 рр.): Просопографічне дослідження: монографія / Юрій Орестович Стецик. – Дрогобич: редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2018. – 472 с.	214